

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Юсупова Володимира Васильовича, підготовлену на тему «Криміналістика в Україні у XX – на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження)» та подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (Київ, 2018)

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Будь-яка наука є певною системою або галуззю знань людини. У широкому сенсі наука – особливий вид пізнавальної діяльності. Всеохоплюваність наукового знання – є об'єктивним підґрунтям глобалізації науки. Сучасний етап розвитку цивілізації прийнято називати часом інформаційного суспільства, в якому наука подана як світовий інформаційний процес.

Криміналістика як наука являє собою систему криміналістичних знань про певні об'єктивні закономірності. Змінення парадигми криміналістики впливає на систему знань, яку відносять до криміналістичних. Історично процес формування криміналістики ґрунтувався на запозиченні даних різних наук (природничих, технічних, гуманітарних та ін.) і був спрямований до оптимального вирішення завдань протидії злочинності. Саме спроби у застосуванні даних різних наук у протидії злочинності призвели до виникнення інтегрованих наукових знань, що відповідає терміну «криміналістика», використання перспективних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю, а також успішного залучення обізнаних осіб у судовому провадженні.

ВРСДЗ НАВС	
Вх. №	5973
28	12
кількість аркушів:	
осн. док.	13
додаток	-

Історичний розвиток криміналістики, її тенденції обумовлені впливом світових інформаційних потоків, інтеграцією та диференціацією знань про можливості протидії різним проявам злочинності за допомогою новітніх досягнень сучасного суспільства. На сьогодні криміналістика покликана розроблювати новітні засоби, що спрямовані на протидію організованим, професійній та транснаціональній злочинності, корупції, торгівлі людьми, незаконному обігу наркотичних засобів, фінансуванню тероризму та іншим злочинним проявам. Можливо констатувати, що у сучасних умовах необхідні докорінні зміни та вироблення інноваційних підходів до криміналістичного (або наукового) забезпечення органів правопорядку, суду, сторони обвинувачення та сторони захисту.

У даному аспекті дисертаційне дослідження В. В. Юсупова «Криміналістика в Україні у XX – на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження)» є своєчасним та актуальним. Актуальність поданої дисертаційної праці визначається відсутністю «комплексного дослідження особливостей формування на теренах України криміналістики... та прогнозування шляхів її подальшого розвитку» (с. 22).

Проблематика поданого на розгляд дисертаційного дослідження та його положення відповідають Основним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018-2020 рр. схваленим рішенням Вченої ради НАВС від 26 грудня 2017 р. (протокол № 28/1), річним планам науково-дослідних робіт академії. Тему дисертації В. В. Юсупова затверджено рішенням Вченої ради НАВС від 24 листопада 2009 р. (протокол № 19) (с. 23).

Мета розглядуваного дисертаційного дослідження полягає у тому, що автором на підставі вивчення архівних матеріалів, вітчизняної та зарубіжної криміналістичної літератури, нормативно-правових актів різних періодів, аналізу діяльності вітчизняних криміналістичних установ сформульовано концептуальні засади становлення криміналістики та запропоновано перспективні шляхи її розвитку (с. 23).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Під час підготовки дисертації з метою виявлення закономірностей, що притаманні розвитку криміналістики дисертантом було використано загальнонаукові (спостереження, опис, порівняння, класифікація) і спеціальні методи. Безперечно, заслуговує на увагу й використання дисертантом історичного, історіографічного та термінологічного методів, що обумовлено специфікою даної дисертаційної роботи. Окрім того, пропоноване наукове дослідження ґрунтується також й на використанні таких відомих методів, як системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий, моделювання, статистичний та деяких ін.

Результати дисертаційної праці засновані на належній емпіричній базі. Це, зокрема, вивчення та узагальнення 36 документів із Центрального державного історичного архіву України, Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України, архівів МВС України, м. Києва; даних опитування 460 слідчих, інспекторів-криміналістів Національної поліції, судових експертів, адвокатів, суддів, наукових співробітників і викладачів юридичних закладів вищої освіти Вінницької, Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Київської, Миколаївської, Одеської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської областей та м. Києва (протягом 2013-2017 рр.) (с. 25, 26).

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукова новизна одержаних результатів вбачається у тому, що подана дисертація є «одним із перших комплексних узагальнень теорії та практики зародження, виникнення та розвитку криміналістичних знань в Україні, на підставі чого окреслено перспективні напрями поступу вітчизняної криміналістики» (с. 26).

Проведений аналіз рецензованого дисертаційного дослідження надає змогу зробити висновок про наявність цілої низки елементів наукової

новизни (с. 26-30). На нашу думку, найбільш вагомими теоретичними положеннями є:

- розроблення історичної періодизації розвитку криміналістичних знань в Україні, що здійснено за різними критеріями;
- пропонування структури системи криміналістики та визначення її структурних елементів;
- визначення особливостей розвитку криміналістики у вітчизняних криміналістичних та експертних установах системи юстиції, МВС, охорони здоров'я в різні часові періоди;
- формулювання поняття та визначення змісту категорії «криміналістичні знання» у широкому та вузькому розумінні та встановлення співвідношення криміналістичних та спеціальних знань;
- визначення перспективних шляхів розвитку криміналістики за допомогою прогностичних підходів;
- розширення предмета криміналістики шляхом віднесення до її змісту даних щодо вирішення справ про цивільні, адміністративні, господарські, митні, податкові та інші правопорушення, встановлення юридичних фактів;
- окреслення напрямів криміналістичних досліджень в українських наукових і науково-дослідних установах (зокрема, у першій половині ХХ ст.) на підставі розгляду й узагальнення напрацювань учених;
- обґрунтування доцільності запровадження вивчення криміналістичних дисциплін у процесі підготовки поліцейських та інших правоохоронців, тощо.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Найбільш важливі у науковому плані теоретичні та практичні висновки проведеного дисертаційного дослідження відображено у 2-х монографіях (Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у ХХ–ХХІ століттях: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 556 с.; Столітній шлях судової експертизи в Україні (1918–

2018): монографія /авт. укл.: О. М. Ключев, О. П. Угровецький, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін.; за ред. О. М. Ключева. – Харків: Золоті сторінки, 2018. – 336 с.), підручнику (у співавт.), посібнику (у співавт.), дев'ятнадцяти наукових статтях у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, шести статей – у збірниках наукових періодичних видань, 35 тез – у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, семінарів, засідань круглих столів, трьох авторських свідоцтвах (с. 8-15, 31-33, 492-499, 556-564).

Теоретичні положення розглядуваного дисертаційного дослідження викладено у логічній послідовності. Структурна побудова рецензованої роботи не викликає сумнівів і охоплює послідовний виклад матеріалу щодо історико-теоретичних проблем розвитку криміналістики в Україні у XX – на початку XXI століттях.

За своєю структурою дисертаційне дослідження складається із вступу, чотирьох розділів, що об'єднують 14 підрозділів, висновків до кожного розділу та загального висновку, списку використаних джерел (882 найменування) та шістьох додатків (на 64 сторінках). Обсяг дисертації відповідає встановленим вимогам. При цьому загальний обсяг дисертаційної роботи складає – 564 сторінки; обсяг основного тексту – 407 сторінок.

У **першому розділі** дисертації «Методологічні підходи до визначення криміналістичних знань», який складається з трьох підрозділів, розглянуто передумови зародження основ криміналістичних знань (с. 34-66), особливості їх формування і виникнення криміналістики як науки (с. 67-96), висвітлено сучасний підхід до криміналістичних знань (с. 96-127). За допомогою вивчення «давніх пам'яток права», а також дослідження нормативно-правових актів, що діяли на території України автором зроблено висновок про використання наукових (криміналістичних) знань з метою здійснення правосуддя. Певна увага дисертантом приділена періоду, який умовно можна назвати періодом «виникнення криміналістики як науки» – кінець XIX – початок XX століття.

У цій частині роботи автор визначає сутність «криміналістичних знань» та відмежовує їх від спеціальних знань. Заслугує на увагу формулювання дефініції криміналістичних знань у широкому та вузькому розумінні. Окрім того, дисертант виокремлює види криміналістичних знань: 1) фундаментальні та прикладні (залежно від ступеня узагальненості предмета); 2) загальнотеоретичні криміналістичні знання; знання в галузі криміналістичної техніки; знання в галузі криміналістичної тактики; знання в галузі криміналістичної методики (залежно від системи криміналістики); 3) криміналістичні знання слідчого, прокурора, судді, захисника (адвоката) (за суб'єктом знань).

У **другому розділі** «Становлення та розвиток уявлень про предмет криміналістики», який містить три підрозділи, досліджено підходи до визначення предмета криміналістики (с. 128-150) і запропоновано п'ять етапів його становлення, визначено структуру предмета криміналістики (с. 150-171), розглянуто предмет криміналістики як системоутворювальний чинник (с. 171-191).

На думку дисертанта, «предмет криміналістики вивчає, з поміж іншого, закономірності злочинної діяльності, причому саме злочинної діяльності, а не окремих злочинів, про що зазначено в деяких криміналістичних джерелах» (с. 153). Під час дослідження зроблено висновок, що криміналістика за своїм призначенням обслуговує діяльність із протидії злочинності. Водночас використання прийомів, засобів і методів криміналістики нині вже вийшло за межі кримінальних проваджень. Дисертант вказує, що «поступово це стає завданням криміналістики як науки синтетичного характеру, до якої звертаються фахівці цивільного, адміністративного, господарського права та інших галузей» (с. 147). З іншого боку, розглядаючи систему криміналістики, дисертант вважає, що наразі немає достатніх підстав змінювати систему навчального курсу з криміналістики, її доцільно залишити чотирьохелементною: загальна теорія криміналістики, криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика» (с. 190, 194).

У **третьому розділі** «Криміналістика в Україні в першій половині ХХ ст.», який складається з п'яти підрозділів, висвітлено генезу становлення судово-експертних установ системи юстиції у цей історичний період та розглянуто розвиток у даних установах криміналістики та судової експертизи (с. 195-222), простежено динаміку розвитку криміналістики в науково-технічних підрозділах органів внутрішніх справ (с. 223-243), експертних закладах системи охорони здоров'я (с. 243-263), а також в навчальних закладах і науково-дослідних установах (с. 264-295). Окрім того, приділено увагу науковому аналізу криміналістичних видань, що були оприлюднені в першій половині ХХ ст., здійсненню певних наукових заходів як важливих засобів поширення криміналістичних знань (с. 296-323).

Під час дослідження автором розглянуто історичний розвиток окремих установ (закладів), виокремлено найбільш суттєві етапи, наведено важливі історичні факти та події.

Розділ четвертий «Криміналістика в Україні у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.», містить три підрозділи, в яких досліджено подальше становлення криміналістики в експертних установах системи юстиції з другої половини ХХ століття (с. 331-355) та розвиток криміналістики в слідчих та експертних підрозділах МВС України в цей період (с. 355-381). Окремо висвітлено перспективні напрями розвитку криміналістики, визначено завдання та функції криміналістичної науки (с. 381-412). Зокрема, автор пише, що «в умовах активного науково-технічного прогресу, розвитку сучасного інформаційного суспільства криміналістика потребує інтеграції знань з інших наук» (с. 412). У роботі підкреслено, що «перспективні завдання криміналістичної науки органічно пов'язані з практичною криміналістичною діяльністю й обумовлені потребами правоохоронних органів у протидії злочинності (с. 422).

В цілому рецензована дисертаційна праця В. В. Юсупова підготовлена на високому теоретичному та методологічному рівнях, відрізняється достатнім ступенем обґрунтованості сформульованих висновків, пропозицій і

практичних рекомендацій щодо історичних та змістовних проблем розвитку криміналістики в Україні у XX – на початку XXI століття. Важливо підкреслити, що сформульовані висновки дисертаційної роботи належним чином підтверджені архівними, статистичними та емпіричними даними, а також іншим ілюстративним матеріалом. Під час проведеного дослідження дисертант використовує широкий спектр опублікованих літературних джерел з різних галузей науки: історії, поліцейського права, інформатики, судової експертизи, судової медицини, кримінального права та процесу, кримінології, криміналістики, психології та ін. (882 найменування).

Результати дисертаційного дослідження мають важливе практичне значення. Головні положення та висновки, що одержані під час дослідження, були впроваджені в законотворчу діяльність, практику органів правопорядку, науково-дослідну діяльність та освітній процес. Це підтверджується значною кількістю (19) актів впровадження (с. 30,31; 526-555).

Автореферат дисертації належним чином відбиває її головний зміст, надає повне уявлення про теоретичну та практичну значущість поданої на розгляд дисертаційної роботи.

Все вищезазначене дозволяє позитивно оцінити розглядувану дисертаційну працю, встановити самостійність її виконання, визначити відповідний теоретико-методологічний рівень, наявність наукової новизни. Позитивно оцінюючи подане до розгляду дисертаційне дослідження В. В. Юсупова, необхідно також звернути увагу й на наявність у ньому спірних та дискусійних положень, а також висловити окремі зауваження:

1. У дисертації значна увага приділена передумовам зародження основ криміналістичних знань (підрозділ 1.1.) (с. 34-66) та формуванню криміналістичних знань і виникненню криміналістики як науки (підрозділ 1.2.) (с. 67-96). Пропонований матеріал, на нашу думку, виходить за межі предмета дисертаційного дослідження. Оскільки, предмет цього дослідження був чітко визначений у назві та у вступі дисертаційної роботи й не лише за змістовною стороною, а й територіальною належністю («географією») і

часовим періодом – «криміналістика в Україні у XX – на початку XXI ст.» (с. 1, 2, 24);

2. У розділі 2 дисертації зроблено спробу дослідити розвиток уявлень про предмет криміналістики та його структуру (с. 128-191). Це важливі питання загальної теорії криміналістики. У цьому сенсі необхідно погодитися із дисертантом про те, що «межі застосування криміналістичних знань розширюються» (с. 147), «мета використання прийомів, засобів і методів криміналістики нині виходить за межі кримінальних проваджень» (с. 148). Автор наголошує, що існує «необхідність вивчення специфіки використання криміналістики для вирішення цивільних, адміністративних, господарських, митних, податкових та інших правопорушень». Разом із тим, дисертант є не послідовним, оскільки, на його думку, «нині об'єкт вивчення криміналістики охоплює злочинну діяльність і діяльність з розслідування кримінальних правопорушень та судового їх розгляду» (с. 147);

3. Досить сумнівним є підхід автора до системи криміналістики. Важко погодитись із дисертантом у тому, що криміналістика має складатися із двох частин: загальної та особливої. Це доволі застарілий підхід до структури криміналістики і не відображає реальний стан речей. Більш справедливим, на наше переконання, є виокремлення в системі криміналістики загальної і окремих теорій. У роботі автор фактично обмежується традиційними чотирма розділами в системі криміналістики (загальна теорія, криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика). На жаль, дисертантом не висловлено власну позицію щодо дискусії про такий структурний елемент, як криміналістична стратегія і її місце в системі криміналістики. Хоча під час розгляду перспективних напрямків криміналістики дисертант згадує й «про формування теорії криміналістичної стратегії» поряд з удосконаленням криміналістичної тактики (с. 403);

4. Не достатньо уваги в дисертації приділено встановленню співвідношення криміналістики і судової експертизи та судової

експертології. Автор обмежився лише констатуванням, що «дискусія стосовно долучення до системи криміналістики елемента, що охоплює розділ про теорію судових експертиз, втратила актуальність, оскільки окрема наука не може належати до системи іншої галузі наукового знання» (с. 191). Тобто автор вважає судову експертизу (судову експертологію) іншою галуззю наукового знання. Такий підхід потребує надання пояснень та наведення аргументів під час публічного захисту. Тим більше, що автор у своїй роботі значну увагу приділяє саме судово-експертній діяльності, окремо досліджує розвиток криміналістики в судово-експертних установах (с. 331-355), а також підкреслює значення захищених дисертацій з експертної тематики (зокрема, судово-економічної експертизи (С. В. Євдокіменко, 2017), комплексного судово-експертного дослідження (Е. Б. Сімакова-Єфремян, 2017) тощо;

5. Під час розгляду системи криміналістики автор згадує про віднесення деякими вченими до її структурних елементів й такого, як «криміналістична експертиза» (с. 184, 185). У цьому відношенні доцільно було б висловити свою позицію щодо співвідношення криміналістичних експертиз з іншими судовими експертизами, встановлення підстав віднесення експертиз до криміналістичних (наприклад, на сьогодні до криміналістичних віднесено – експертизу матеріалів, речовин та виробів, ґрунтознавчу, біологічну тощо);

6. Історичний досвід формування криміналістики в Україні (особливо у XX – на початку XXI століття) більшою мірою дисертантом простежено на теренах Російської імперії, СРСР, РРФСР, УСРР та УРСР. На нашу думку, доцільно було б звернутися й до формування та застосування криміналістичних знань на окремих землях, які увійшли до України, вивчення окремих джерел права, що містили криміналістичні рекомендації і діяли на цих землях;

7. У підрозділі 3.3. дисертації має місце намагання дослідити розвиток криміналістики в експертних закладах системи охорони здоров'я. Уявляється, що в цьому відношенні мова йде фактично про розвиток лише

судової медицини та формування окремих судових наук (судової хімії, судової токсикології та ін.) або проведення судово-медичних експертиз;

8. У рецензованій дисертації розвиток та стан сучасної криміналістики в Україні розглянуто на прикладах діяльності судово-експертних установ Міністерства юстиції та органів досудового розслідування і експертно-криміналістичних підрозділів Міністерства внутрішніх справ України. При цьому, фактично залишилися не дослідженими проблеми, які постають на сьогодні, перед академічною наукою та параметри щодо наукових досліджень з криміналістики і її викладання у навчальних закладах освіти. Зокрема, при Національній академії правових наук України створено і функціонує Координаційне бюро з криміналістики, судової експертизи, оперативно-розшукової діяльності та юридичної психології. Окрім того, з 1995 року створено і здійснює свою діяльність Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, в якому успішно проводить наукові дослідження з криміналістики Лабораторія «Використання сучасних досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю». Теж саме стосується висвітлення сучасних питань у виданнях з криміналістики та проведення найбільш важливих всеукраїнських і міжнародних заходів. Так, дисертанту бажано було б не лише обмежитися тими виданнями і заходами, що були здійснені в першій половині ХХ століття, а й звернутися до сьогодення. Це стосується таких наукових видань, як «Питання боротьби зі злочинністю», «Криміналіст першодрукований», «Вісник Національної академії правових наук України» та ін. На думку опонента, бажано було б не лише констатувати створення Міжнародного конгресу криміналістів (INGO "Criminalists Congress") (с. 397, 398), а й розкрити його діяльність, спрямовану на розвиток криміналістики та судової експертизи, взаємодію з криміналістами інших держав. Зокрема, доцільно було б у цьому сенсі констатувати увагу на важливій події щодо підписання Палангського меморандуму керівниками Литовського товариства

криміналістів, Польського товариства криміналістів і Міжнародного конгресу криміналістів (16 вересня 2017 р.).

9. Слушною є позиція дисертанта про те, що в криміналістиці нагальним і перспективним є розвиток тактики судового розгляду кримінальних проваджень. Більш того, на наше переконання, на сьогодні можливо говорити не лише про «тактику судового розгляду», а й про «судову криміналістику» або «змагальну криміналістику». Разом із тим не можна погодитися із висновком автора про те, що «судове слідство, яке здійснює суддя (голова колегії суддів), передбачає тактику здійснення процесуальних дій, переважно слідчих (розшукових)» (с. 405). Необхідно зауважити, що в Україні діє змагальний процес судового провадження, термін «судове слідство» у КПК України на сьогодні не застосовується. Під час судового розгляду сторони кримінального провадження і суд здійснюють не слідчі (розшукові), а судові дії;

10. За текстом дисертації використовується словосполучення «криміналістична діяльність» (с. 324, 359, 370, 422 та ін.). На нашу думку, діяльність не можна відривати від суб'єкта, який її здійснює – слідчий, прокурор, суддя, адвокат, експерт. Тому, справедливо говорити про слідчу, прокурорську, судову, експертну чи адвокатську діяльність. За такою логікою криміналістичну діяльність може здійснювати лише криміналіст, що не відповідає змісту, в якому використовується дане словосполучення;

11. Теоретичні положення дисертаційного дослідження ґрунтуються на достатньо широкій емпіричній базі. Проведене також й опитування різних практичних працівників (слідчих, інспекторів-криміналістів Національної поліції, судових експертів, адвокатів, суддів), а також наукових співробітників і викладачів. Разом із тим, викликає певне заперечення виведення середніх показників щодо опитування доволі різних категорій осіб. Окрім того, не зрозуміло, яка мета у постановці запитань для респондентів, які заздалегідь не зможуть відповісти на поставлені запитання, або їх відповіді будуть нефаховими або помилковими (наприклад, які

критерії слід використати для здійснення періодизації розвитку криміналістики в Україні; що стало передумовами зародження криміналістичних знань у практиці розкриття злочинів; що має становити систему науки криміналістики тощо).

Сформульовані зауваження, у своїй більшості, мають окремий, дискусійний характер і тому вони суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої праці.

Все вище викладене дозволяє зробити загальний висновок про те, що дисертаційне дослідження «Криміналістика в Україні у XX – на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження)» є кваліфікаційною науковою працею, яка виконана особисто здобувачем, характеризується єдністю змісту, розв'язує важливу наукову проблему, свідчить про особистий внесок дисертанта в науку, а також є актуальним, завершеним і таким, що має теоретичну і практичну значущість. Таким чином, дисертаційне дослідження відповідає вимогам п.п. 9, 10, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а його автор Володимир Васильович Юсупов заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри криміналістики

Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, дійсний член (академік)

Національної академії правових наук України,

заслужений діяч науки і техніки України

В. Ю. Шепітько

